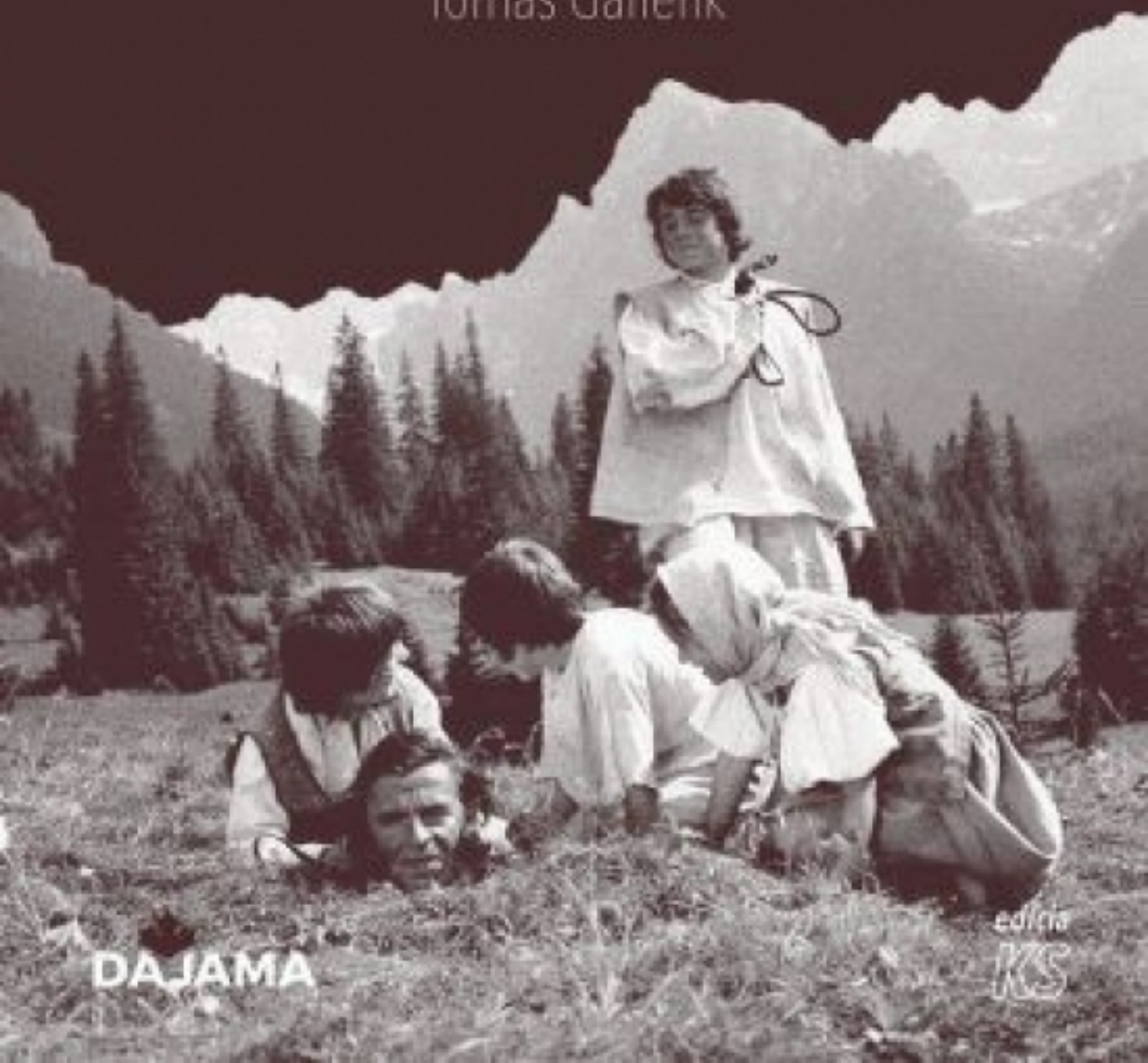

FILMOVÉ MIESTA

Tomáš Galierik

DAJAMA

edícia
KFS

FILMOVÉ MIESTA

Tomáš Galierik

Vydavateľstvo DAJAMA ďakuje Slovenskému filmovému ústavu za poskytnutie fotografií k filmom a pomoc pri tvorbe knihy.

FILMOVÉ MIESTA

prvé vydanie, 2021

Autor textu: Tomáš Galierik

Editor a zodpovedný redaktor: Daniel Kollár

Technický redaktor: Marianna Lázníčková

Grafická úprava: Marianna Lázníčková

Jazyková korektúra: Rút Facunová

Fotografie k filmom poskytli : © SFÚ, © RTVS, © JMB film, © InFilm

Zoznam autorov fotografií je na strane 158.

Tlač: NIKARA, Krupina

Vydalo vydavateľstvo DAJAMA ako svoju 349. publikáciu.

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná v akejkoľvek forme bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8136-134-0

RNDr. Daniel Kollár – DAJAMA, Karloveské rameno 4 B, 841 04 Bratislava,
tel.: +421 (2) 446 317 02, info@dajama.sk, www.dajama.sk

Slovo na úvod

Máme všetko, o čom sa iným krajinám môže len snívať. Máme zelené hory, pralesy, holi-ny, pastviny, rozsiahle rovné polia bez jediného kopca. Nemáme núdzu o dravé rieky aj pokojné toky, horské potoky, zasneženú krajinu i krajinu poznačenú výstavbou. Na kopcoch aj mimo nich máme mohutné pevnosti, hrady, zámky či miesta s krásnymi prírodnými scenériami.

To všetko už v niektorých prípadoch naozaj objavili nielen slovenskí filmári, ale aj tí zahraniční. Prechádzali sa po našich lesoch, horách spolu s filmárskymi partnermi zo Slovenska. Fotografovali, zisťovali, plánovali. Niekedy projekt vyšiel podľa predstáv, inokedy vôbec. Azda najväčšiu smolu sme mali historicky v prípade pripravovaného filmu s tematikou holokaustu. Významný britský režisér Stanley Kubrick, nezabudnuteľný svojimi filmami *Mechanický pomaranč* (*A Clockwork Orange*, 1971), *Osvietenie* (*The Shining*, 1980) alebo *2001: Vesmírna odysea* (*2001: A Space Odyssey*, 1968), mohol na Slovensku v období mečiarizmu nakrútiť veľkofilm, aký by nemal obdobu. Slovensko mohol dostať na mapu svetových filmárov ešte výraznejšie. Film *Aryan Papers* mal jasný scenár, plánované herecké obsadenie, plán preinvestovať milióny dolárov a všetko vyzeralo sľubne.

Plány na tento veľký film spomína v pútavej knihe *Veľká ilúzia* aj slovenský scénograf a filmový architekt Tomáš Berka. Ten bol dokonca na Orave zháňať a dohodnúť nákup niekoľkých starých dreveníc, ktoré mali poslúžiť filmárom. Lenže filmové ateliéry Koliba už nefungovali ako kedysi a najmä pre režiséra tohto formátu sa nikto nešiel pretrhnúť. Výšku investície tiež mnohí brali na ľahkú váhu. Kubrick nemal pripravené žiadne podmienky na nakrúcanie a nemohol počítať ani s pozitívnym prístupom kompetentných na Ministerstve kultúry SR.

Zámeru preinvestovať nemalú sumu nebol naklonený ani vtedajší predseda Národnej rady Ivan Gašparovič, ktorý mohol projektu pomôcť, ale zrejme sa mu na myšlienke nakrúcať nepáčiilo vôbec nič. Možno len nepochopil, kto je Stanley Kubrick alebo aký prínos môže znamenať film pre Slovensko. Nepochopil to nikto z politikov. Slovensko prišlo o veľkú investíciu, no ani Brno, kam sa presunul, nič nevyhralo. Steven Spielberg nakrútil svoj *Šindlerov zoznam* (*Schindler's List*, 1993), ktorý sa už pred uvedením javil ako veľký trháč. To spôsobilo, že Kubrick nechcel zažiť sklamanie a byť druhý s takou silnou tematikou, preto projekt zrušil. Za iných okolností by to bol zrejme prvý film uvedený v zozname tých, pre ktoré si vybrali Slovensko zahraniční filmári.

Niečo veľmi podobné sa odohralo aj v roku 1998. V tom čase vrcholili prípravy na nakrúcanie slávneho *Gladiátora* (2000) s Russelom Crowom a slovenská lokalita Turecký vrch mohla byť súčasťou filmu. Náš vtedajší premiér pred voľbami vypustil do sveta niekoľko nešťastných vyjadrení, ktoré vyzneli ako výzva na politické nepokoje. Aj pri výrobe tohto filmu v jeho prípravách stál Tomáš Berka. Výroba takého drahého projektu nemohla riskovať žiadne nepokoje a politický prevrat, a tak sa zbalila a odišla. To už je raz tak, keď máme politikov – odborníkov vždy na všetko. Ale nevešajme hlavu, Slovensko sa predsa len objavilo v niekoľkých významných projektoch. A nebolo ich až tak málo.

Slovo autora

Je priam až neuveriteľné, čo všetko dokáže priniesť jediný film. Nielen zaplniť titulky médií, ale aj zabezpečiť prácu množstvu ľudí a k tomu kopec zážitkov pre všetkých – od posledného komparzistu až po samotného režiséra. O zážitku pre diváka ani nehovoriac. Film má moc ovplyvniť zmýšľanie ľudí, dokáže vzdelávať, vyvolávať emócie, ale aj nahnevať. Príbehom, pravdou, ale pokojne aj nekvalitou.

Každý úspešný film sa nespolieha len na kulisy veľkých filmových štúdií, v ktorých sa môže odohrávať život na vzdialenej planéte Pandorra, rozpadáť latrína v zuboch tyranosaura, alebo v ktorých sa krehká blondínka ocitne v dlani gigantickej opice. Mnoho filmov vyráža do exteriéru. Zahŕňa do scény skutočné budovy, krajinné scenérie, prírodu, prípadne len jedinú ulicu či záber na most. Čím významnejšia scéna sa na skutočnom mieste odohráva, tým lepšie sa zapíše do pamäti divákov. Veď každý, kto navštívi New York a vyvezie sa výťahom až na vyhliadku na Empire State Building, si musí spomenúť na niekoho, kto vyšiel ešte vyššie. King Kong sa na túto budovu vyšplhal niekoľkokrát a vždy skončil nešťastne. Mimochodom, fakt, že vrchol mrakodrapu mal slúžiť ako tzv. kotvisko pre vzducholode v časoch, keď sa do tohto druhu dopravy kládli veľké nádeje, vie stále prekvapiť. Silné vzdušné prúdenie plány zhatilo. Práve pre konštrukciu sa to tam novšiemu King Kongovi od Petra Jacksona poriadne šmýkalo. Staršie verzie filmu vešali opicu na vyslaň, ktorý bol osadený až neskôr. Obrátite zrak z vrcholu budovy na ulice pod ňou a pred sebou máte výhľad, aký sa objavil v množstve ďalších filmov. Vidíte ulice, objekty a miesta, na aké sa pozerali mnohé hviezdy svetového formátu a zámerne ich do scény zahrnuli režiséri. Aby ukázali New York, ktorý pozná práve z filmov azda každý Američan a väčšina „Neameričanov“. New York je miesto, ktoré ťaží z filmového turizmu, hoci nájdeme vo

svete aj oveľa výraznejšie príklady. Miestna koncentrácia filmového turizmu je však mimo filmové štúdiá v Los Angeles ničím neopakovateľným.

Na Slovensku nič podobné nenájdeme a ani v ďalekej budúcnosti nič také nevznikne. Napriek tomu aj u nás môžeme nájsť miesta, ktoré môžu ťažiť z filmu. Môžu prilákať zberateľov zážitkov, ľudí, ktorí chcú vidieť rovnaké miesta, aké dosiaľ videli len na obrazovke. Sú to presne tí istí ľudia, ktorí majú viacero koníčkov. Kombinujú cestovanie, film, poznávanie, pozornosť, fotografovanie, ako aj prácu s pamäťou. Pamäť je v tomto prípade dôležitá. Väčšina takýchto cestovateľov po svete či Slovensku behá so spomienkami na konkrétne scény a spája si ich priamo na mieste. Je však len veľmi málo zmienok o tom, čo všetko sa u nás nakrúcalo a kde nájdete konkrétne lokality. Na mnohých miestach nenájdete žiadne tabule, nespomínajú sa vo výkladoch sprievodcov v cestovnom ruchu a nevenuje sa im žiadna pozornosť. Výnimkou sú len veľké projekty, akým bola Červená volavka (Red Sparrow, 2018) a hlavná hviezda Jennifer Lawrence, o ktorej nakrúcaní v uliciach Bratislavy horlivo informovali azda všetky magazíny. Na jej mene bol postavený úspech a vyhľadávanie

Juraj Herz pri filmovaní

Primaciálne námestie v Bratislave

témy vo vyhľadávачoch. Na Slovensku sme sa nenačili dosiaľ ťažiť z filmu po jeho nakrútení a neexistujú na to ani žiadne zásadné nástroje či príklady vhodné na inšpiráciu. Len niekoľko výnimiek v podobe múzeí či konkrétnych lokalít sa otvorene priznáva ku vzťahu k filmu, kým inde môže byť film považovaný za invazívny prvok.

Ak bude táto publikácia podkladom pre vlastný cestovateľský itinerár, inšpiráciou na spoznávanie nových lokalít a hoci malým dielom prispeje k zviditeľneniu akéhokoľvek zo spomínaných miest, splnila svoj účel. Miesta, ktoré sa objavili v slovenskom alebo zahraničnom filme, mohli tvoriť dôležité scény, ale pokojne vyplniť len krátke momenty. Dokonca mohli slovenské ulice predstavovať celkom iné vzdialené mestá tak, ako to bolo napr. pri filme *Mierotvorca* (Peacemaker, 1997). Skalný filmový fanúšik nepochybne nájde aj ďalšie prípady, ktorým sa knižka nevenuje. O mnohých filmoch sa i ja ako autor dozvedám až počas overovania údajov a dokončovania celej

knihy. Kniha vychádza zo zápisiek už od roku 2001. Tie prvé boli venované snahám vypátrať miesta nakrúcania filmu *Vykúpenie z väznice Shawshank* (The Shawshank Redemption, 1994). V tom čase sa aj túžba zistiť, kde rastie onen strom pri kamennom múre, zdala takmer nemožná. V zápiskech nachádzam zmienku o „Aspene“ v súvislosti s filmom *Blbý a blbší* (Dumb and Dumber, 1994), ako aj úspešné nálezy ulíc z Krotiteľov duchov v New Yorku podľa mapy. Pred dvoma desaťročiami začal postupný príbeh vzniku tejto knihy, ktorému výrazne pomohlo zopár faktov. Medzi nimi vlastné cesty po svete, viac kníh a najmä internet. Na to všetko nám slúži vyhľadávanie a mapy umožňujúce mnoho miest spätne overiť online. Samozrejmosťou je, že údaje pomáhali spresniť portály imdb.com, csfd.cz, skcinema.sk a v niektorých prípadoch aj úžasný projekt filmovamista.cz. Film a cestovný ruch patria k sebe. Dokazuje to svet tam vonku a niekoľko príkladov aj u nás doma. Odteraz azda dôstojne aj táto knižka.

Maximiliánova fontána v Bratislave

Predkladaná publikácia *Filmové miesta* nie je absolútnym prehľadom kinematografie vo vzťahu k Slovensku. Obsahuje vybrané diela a vybrané miesta, ktoré sú v rôznej miere vo vzťahu k filmu či osobnostiam filmu. Zahŕňa rovnako tak lokality, ktoré sa kinematografii podarilo zviditeľniť, prípadne vytvorila cieľové miesto pre nadšencov filmu. Kniha vychádza v značnej miere z osobných skúseností autora, čiastočne vďaka profesii v cestovnom ruchu, a v spolupráci s množstvom priateľov a informátorov z prostredia cestovného ruchu, filmu, komparzu, alebo len danej lokality na Slovensku či v zahraničí. Akékoľvek nepresnosti môžu byť spôsobené nepresnými zdrojmi, nejasným označením ulíc, odstupom času a vekom informátorov, prípadne aj vlastnou nepozornosťou. Autor verí, že len minimálnou.

Dôležité upozornenie:

Nehľadiac na to, kde sa nakrúcal film, videoklip, reklama, alebo sa odohráva kniha, prvoradá sú zákony a zdravý rozum. Nevstupujte na

miesta v súkromnom vlastníctve a nezasahujte do súkromia ako takého na miestach, ktoré majú spojitost' s kinematografiou, bez súhlasu a vedomia majiteľov alebo súčasných prenajímateľov. Zmienky o jednotlivých miestach sú v tejto knihe uvádzané v rámci snahy o komplexnosť, na vytvorenie dostatočného obrazu o filmárskej ilúzii a práci filmárov. Jednotlivé príklady môžu uvádzať mieru využitia v cestovnom ruchu, ich popularitu a prístupnosť. Nespresnené miesta nemusia byť konkrétne, sú neprístupné alebo už neexistujú.

Slovensko a filmový turizmus

Slovensko je malou krajinou uprostred Európy, ktorú najlepšie poznáme my sami. Mnoho rokov usilujeme o čo najlepšiu propagáciu, medzinárodný marketing a len občas nám naše renomé vo svete pokazí udalosť, ktorá zahraničné médiá zaujme viac ako čokoľvek ostatné. Strelecký útok v Devínskej Novej Vsi, vražda novinára, únos pomocou vládneho špeciálu, politické excesy... Peter Sagan a jeho športové úspechy nezvládajú vyvažovať všetky hlučné negatívne správy o Slovensku tými pozitívnymi. Z každej cennej medaily na prestížnych športových podujatiach sa raduje celý národ a v kútiku duše dúfame, že nás aj zvyšok sveta vníma ako úspešnú krajinu. Vyrazíte však za hranice a nastáva prevrpenie. Niekde je synonymom Slovenska pre niekoho borovička, inde slivovica. Domorodci v severoafrických dovolenkových krajinách započujú slovenčinu a zvolajú „Jak se maš, hesky holky“, pretože ste nepochybne „tourist from Prague“. Pre niektoré americké médiá sme v minulosti boli Slovenija, alebo len akási časť Juhoslávie. Dnes sme pre mnohých zo západu len postsovietska krajina, ktorá je rozbitá tak, ako to ukázal film **Eurotrip** (Eurotrip, 2014) a nebezpečná tak, ako vo filme **Hostel** (Hostel, 2005). Pre domorodcov na Zanzibare či bežných ľudí na

ostrove Bali je našim symbolom jednoznačne Hamšík, kým o Chárovi, Tatarovi a Šatanovi, nie to ešte o ľadovom hokeji, nikdy nepočuli.

V rôznych mestách USA žije stále veľká komunita Slovákov alebo potomkov Slovákov. Medzi takými aj úspešná americká spisovateľka Mary Kubica. Avšak je nemožné žiadať od nich, aby vo svete propagovali Slovensko. Keď však ukážete fotografie našich hradov, zámkov, tiesňav či jaskýň japonským turistom, starším americkým cestovateľom, Kórejčanom či Austrálčanom, budú z nich prekvapení. Mnohí z nich si totiž myslia, že v Európe sú štyri slávne hrady. Drakulov hrad v Transylvánii, rozprávkový Neuschwanstein v Nemecku, škótsky Eilean Donan, známy z množstva filmov, a samozrejme ten hrad v Disneylande v Paríži. Ako šok pôsobí pre nich zistenie, že slovenské hory a údolia už stáročia stráži mnoho pevností alebo zistenie, že tzv. krvavá grófk, konkurentka slávneho Drakulu, nie je vymyslená postava dejín. Rovnako je pôsobivý pohľad na Tomášovský výhľad v Slovenskom raji, fotografie Bojnického zámku či pohľad na tzv. ferraty v slovenskej prírode. Aj takýmito miestami sa dokážeme zapísať do pamäti neznalých turistov a ignorantov, ktorí absolvujú spoznávanie Bratislavy ako povinnú jazdu okolia Viedne. Tam pre nich Slovensko končí. Nedokážeme sa predať a vytvárať symboly, ktoré by nás mohli propagovať a spájať aj inde vo svete.

Švajčiari majú svoje syry a hodinky, Taliani víno a pizzu, Španieli toreadorov, tango a kvantum ďalších symbolov. Nemci majú svoj októbrový festival, pivo a klobásky, Rusi zase matriošky, vodku, baranicu a Poliaci „krówki“. Pre svet je Slovensko Sagan a Hamšík. Nedarí sa nám však ponúkať turistom nejaký produkt, hoci záujem o Slovensko rastie. Máme naozaj veľa krás, pamiatok, ako aj prírodných jedinečných scenérií. V mnohých lokalitách však nefungujú služby, neovládame jazyk, turistom chýbajú informácie, nič sa nedozvedia

a hoci o sebe hovoríme ako o národe pohostinnom, nie je to vždy celkom tak. Otváracie hodiny sú u nás striktné a nájdeme miesta, kde sa neoplatí ani pýtať na cestu. Máme stovky hradov a zámkov, nádherných miest, regionálnych ojedinelostí, rarít a zvyklostí, avšak keď máme prezentovať Slovensko niečím jedinečným, ponúkame halušky, ktoré pre cudzincov nevyzerajú a ani nevoňajú vábne.

Slovensko je však viac ako len halušky, dokonca viac ako len Bratislava a „Haj Tataras“. Príležitosti na rozvoj turizmu sa tu hľadajú len sporadicky a pre filmový turizmus takmer vôbec. Film však môže ukrývať niečo známe v neznámej krajine. Niečo, čo zahraničný turista dôverne pozná a spája si s určitým úspechom, prípadne aj s „hollywoodskými“ menami.

Filmové miesta majú vo svete svoju osobitnú cieľovú skupinu nadšencov pre film a cestovanie súčasne. Rovnako láka aj samostatné skupiny bez prímеси tej druhej.

Tomášovský výhľad

Veď aj na pobrežie Írska vyraďajú Slováci, ktorých bežne nič neprinúti cestovať. Avšak vidieť miesta zo scén seriálu **Game of Thrones** je vec životnej potreby. Aj filmový turizmus je teda cesta, ako zaujať určitú skupinu cestovateľov, hoci stále akoby ani neexistoval.

Diela kinematografie dokážu ničiť, ale aj zachraňovať. Veď svoje by o tom vedeli rozprávať obyvatelia Hoštíc u Volyně, thajskí organizátori výletov na Ko Phi Phi Lee, rovnako ako ľudia v českej obci Dalešice, ktorá by bez filmu **Postřižiny** nemala to, čo má dnes. Slovensko v súčasnosti na film aktívne láka najmä do obce Nová Lehota a aj to nie pre film, ale televízny seriál. **Horná Dolná** obec preslávila viac ako iránsky film **The Green Ashes** z roku 1994, ktorý samozrejme nemal pre Slovensko až taký význam. A pritom stále nespomínáme samotné nakrúcanie a prilákanie filmárov, ktorí pri natáčaní nechávajú v krajine milióny eur alebo dolárov. Skutočné milióny. Nezabudnuteľné zamestnanie dostávajú

vodiči, pomocníci, stavitelia kulís a uplatnenie nájdu aj historické remeslá, zberatelia veteránov, šermiari atď.

V počte nakrútených filmov sa Slovensko nedokáže vyrovnávať nielen susednej Českej republike, ale ani Maďarsku. Základom pre úspech Slovenska a zvýšenie jeho atraktivity sú štátne dotácie, úľavy alebo viac aktivity na úrovni organizácií, filmových spoločností a propagácie Slovenska tak, aby si ho všimli slávne mená produkujúce film. Alebo práve skauti vyhľadávajúci lokácie pre film. Stránka www.filmcommission.sk venovaná prezentácii Slovenska filmárom s informáciami o možnom postupe a finančnej pomoci od Ministerstva kultúry SR sa spamätala až koncom roka 2018. Dovtedy Slovensko tápalo v tme a zostávalo prehliadané aj u tých, ktorí o Slovensku mohli uvažovať pri jeho skúmaní „na diaľku“. Dnes prostredníctvom nej Ministerstvo kultúry SR podporuje filmovú tvorbu, jasnými a prehľadnými informáciami, novinami a prístupnosťou približuje Slovensko viac než kedykoľvek predtým.

Slovensko je síce malá krajina, no neobvyčajne bohatá na rôznorodé prírodné scenérie, výhľady, údolia, krasové útvary, ale aj lokality, v ktorých je kľúčová architektúra. Práve dobové ulice, staré domy, prípadne stavby pripravené na demoláciu, môžu oslovit filmových agentov a režisérov pre konkrétne scény v ich pripravovanom filme. Slovensko po páde socializmu dokázalo niekoľkokrát zaujať filmových tvorcov zo zahraničia a vďaka skúseným architektom a staviteľom filmových kulís sa sem opakovane vrátili. Aj to svedčí o atraktivite našich miest, ktorým v rozvoji chýba len väčšia propagácia vo filmovom priemysle a spolupráca pri ďalších filmových projektoch. Stále sme však v porovnaní s okolitými krajinami výrazne pozadu pre absenciu technického zázemia v podobe vybavených a prístupných ateliérov, ako aj počtom ihneď pripravených skúsených ľudí vyťažených len prípravou filmovej scény.

Pivovar v Dalešiciach

Dôvodom, pre ktorý dokázalo Slovensko obstáť v technologicky aj logisticky vyspelejšej konkurencii iných krajín, je prítomnosť historických objektov, unikátnej rôznorodosti prírodných scenérií a typov krajiny. V neposlednom rade tvorí atraktivitu pre zahraničné filmové štúdiá prítomnosť konkrétnych ľudí a ich skúsenosti. Ak by sme hovorili o staviteľoch filmových kulís, osobnosťou v tomto smere je **Jozef Mičo** z Terchovej a ľudia okolo neho. Tí vytvorili stredoveký Londýn v **Príbehu rytiera**, kulisy a objekty v **Dračom srdci**, dom vo filme **Kuře melancholik** a ešte scény mnohých ďalších filmov. Aj takéto talenty a schopnosti vytvárajú zázemie pre ďalšie projekty.

Filmový turizmus nie je riešenie, ako zachrániť regióny bez turizmu a atrakcií. Je len možnosťou, s ktorou by sme mali počítať, vytvárať pre ňu podmienky a najmä chápať filmový turizmus inak ako doteraz. Tento typ turizmu je totiž u nás považovaný skôr za „rozprávku.“ Niečo, čo nejestvuje a nie je preto brané vážne. Napriek tomu, že existujú miesta ako české Hoštice u Volyně, Oravský hrad a Bojnice, známe z množstva rozprávok a filmov. Alebo všetkým dobre známe miesta v Chorvátsku spojené s Winnetouom. Je zvláštne, že pri výraznom filmovom turizme, ktorý sa s Winnetouom spája, bol v posledných rokoch ešte stále považovaný medzi odborníkmi (ako aj v cestovných kanceláriách na Slovensku) za mýtus, alebo len vedľajší poddruh turizmu popri klasickom plážovom turizme. Možno však, že myšlienka o existencii tohto druhu turizmu na našom malom Slovensku potrebuje len napokonúť...

V prvom rade je však nevyhnutná podpora filmu, ako aj priťahnutie pozornosti projektov zo zahraničia. Tam však zakopávame, a to dosť výrazne. Tajomstvom sú totiž tri základné stavebné prvky. Cena, dostupnosť skúsených ľudí a vybavenosť. Cena v rámci filmovej výroby vytvára príležitosti pre improvizáciu či filmovú ilúziu, akou je filmový zástup. Ateliéry v Európe s dobrými cenami,

Jozef Mičo pri nakrúcaní

technikou a skúsenosťami postavia tri anticke mestá za cenu jedného v Hollywoode.

V súvislosti s cenou treba pripomenúť, že aj Slováci nakrúcali výpravný seriál **Slovania** na Ukrajine, kde sa miestni majstri dreva nepochybne tešili z príležitostí, ktoré by u nás stáli trojnásobok. Škoda len, že krásne „slovanské“ stavby zrejme nezostanú ako atrakcia, ale postihne ich osud klasickej filmovej kulisy. Pre výšku poplatkov sa napr. nenakrúcal film **Mierotvorca** vo Viedni, ale v lacnej Bratislave. Cena je to, čo dokáže rozhodnúť. To je dôvod, pre ktorý Američania podporujú výstavbu ateliérov v lacnej Európe a majú tak veľký záujem o české a maďarské ateliéry. Dlhodobé spolupráce majú neustále zapojené rozsiahle tímy ľudí a kontinuálne vytvárajú nové, ktoré pripravujú kulisy, rekvizity, sadrové odliatky a pohotovo patinujú umelé povrchy scén. Aspoň všade tam, kde sú potrebné scény z exteriéru a nestačí okolie zahraničných ateliérov, vieme zakývať filmárom a povedať: „Haló, aj my sme tu...“. Lenže kto zamáva a kto bude ten, čo sa ozve?

Záber z filmu Orlie pierko

Slovensko a film

Prvý film nakrúcaný na Slovensku bol **Rýchlik medzi Košicami a Bohumínom** (1904) zachytávajúci slávny technický mílnik, dôležité spojenie medzi metropolou východu a významným dopravným uzlom v priemyselnej časti severnej Moravy. Krátkometrážny dokument vznikol ešte za čias Rakúsko-Uhorska.

Prvý hraný film **Ůnos** vznikol na Slovensku v roku 1910 v parku pri kaštieli v Lednických Rovniach. Jeho autorom bol priemselník Eduard Schreiber (1876 – 1962), syn Jozefa Schreibera, ktorý v roku 1892 založil miestne slávne sklárne. Eduard Schreiber bol mimoriadne pokrokový. Vo filme podľa námetu Júliusa Chiniho, ktorý vznikol ako súkromný a neverejný, si zahrli jeho bratia (unesené dievča hrala jeho neter Frederika a vo filme účinkoval aj samotný Chini). Pred týmto filmom nakrútil E. Schreiber na svoju kameru Pathé Frères č. 1101 (16 mm) množstvo krátkych dokumentárnych filmov a neskôr ešte aj zopár hraných filmov. Po druhej svetovej vojne majetok jeho rodiny, kaštieľ

i s vybavením znárodnili a Schreiberovcov vystaňovali do Nemecka.

Prvým dlhometrážnym filmom bol film **Jánošík** bratov Siakelovcov (1921). Natočený bol americko-slovenskou spoločnosťou Tatra Film Corporation. Nakrúcal sa v reálnych exteriéroch v Blatnici pri Martine a v kaštieli v Štiavničke. Do hlavnej úlohy obsadili vtedy veľmi populárneho českého filmového herca Theodora Pištěka a úlohu Aničky hrala slovenská ochotníčka herečka Mária Fábryová. V roku 1975 bol film zreštaurovaný filmovým historikom Ivanom Rumanovským a dodatočne ozvučený hudbou Jozefa Malovca. Vďaka prvému Jánošíkovi sa Slovensko zaradilo medzi prvých desať krajín, ktoré vyrobili dlhometrážny nemý hraný film. V roku 1995 bol zapísaný do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

V roku 1945 vznikla Slovenská filmová spoločnosť (Slofis), ktorej úlohou bolo nielen riadiť filmovú distribúciu do kín, ale aj filmovú výrobu. Portál kultura.sk uvádza, že prvý provizórny ateliér na nakrúcanie filmov vznikol v rozhlasovom štúdiu na Jakubovom

námestí v Bratislave a prvé filmové laboratóriá vznikli až v roku 1947. Na základe znárodňovacieho rozhodnutia prezidenta Beneša prešiel akýkoľvek majetok filmárov a štúdií (vrátane práv na diela) na štát. Mnoho rokov bola naša kinematografia odkázaná na technologickú a odbornú pomoc z Českej republiky. Vznikajúca filmová tvorba bola často podriadená režimu a potrebám vzdelávania, ako aj šírenia propagandy a vyzdvihovania bratskej pomoci Sovietskeho zväzu.

Film na Slovensku sa potom po celé desaťročia spájal s politickým režimom. Slovensko ako súčasť Československa nemalo svoj samostatný rovnocenný podiel vo filmovej tvorbe štátu a ako pri mnohých vtedajších československých firmách platilo: „*To musia rozhodnúť naši v Prahe*“. Napriek tomu vznikli filmové diela ako **Medená veža** (1970), **Orlie pierko** (1971), **Stratená dolina** (1976), ktoré si dodnes celý národ spája s Vysokými Tatrami. Viaceré rozprávky sú pravidelnou súčasťou vianočného televízneho vysielania ako napr. filmy Miloslava Luthera **Kráľ Drozdia brada** (1984) a **Mahuliena, zlatá panna** (1989), filmy Martina Ťapáka **Plavčík a Vratko** (1981) a **Popolvár najväčší na svete** (1982), či Ťapákova nezabudnuteľná komédia **Pacho, hybský zbojník** (1975) nakrúcaná z veľkej časti v Lakšárskej Novej Vsi na Záhorí. Prekvapivo táto nenápadná obec pritom už prilákala viacerých filmárov a nie náhodou mala prezývku slovenský Hollywood. Je známa napr. z filmov **Letokruhy** (1972) Ľudovíta Filana a **Lalie poľné** (1972) Ela Havettu, **Na druhom brehu sloboda** (1984) Jozefa Medveďa, **Mikola a Mikolko** (1988) Dušana Trančíka, **Nebojsa** (1989) Júliusa Matulu či filmovej trilógie **Sváko Ragan** (1976).

Známa koprodukčná a predsa prevažne slovenská rozprávka **Nebojsa** (1988) Júliusa Matulu bola nakrúcaná aj na Popradskom plese či pri vodnom mlyne v Tomášikove. Ten sa objavil v inom čase aj vo filmoch **Tisícročná včela** (1983), v seriáli **Vivat Beňovský** (1975), ako aj v kľúčových scénach rozprávky **O liečivej vode** (2020). Sám z tejto

zaujímavosti však výrazne neťaží a je z tohto pohľadu zabudnutý.

Táto, ako aj ďalšia nespomenutá filmová tvorba, však využila skutočnú krajinu a miesta na Slovensku. Pozornejší diváci si detaily z filmov všímajú. Spoznávajú miesta, prípadne porovnávajú ich súčasnú podobu s tou filmovou. Nie je úplne bežné, že vyrážame na miesta z filmov cielene a najmä s informáciami o tom, kam presne ísť a čo na danom mieste vidieť. Práve chýbajúce informácie boli v minulosti dôvodom, pre ktorých sa filmový turizmus na Slovensku ani nerozvíjal.

Niektoré prípady však môžeme predsa len nájsť. Bratislavčania s deťmi radi chodievali k domu deda Jozefa známeho zo seriálu o Bambulke, alebo ešte v časoch Československa akčnejší turisti radi vyrazili do hôr hľadať slávnu chatu z filmu **S tebou mē baví svēt** (1982). Existovalo aj silné povedomie o spojení Tatranskej Lomnice a Lomnického štítu s filmom **Anděl na horách** (1955) a tento vzťah prežíva dodnes.

Nakrúcanie filmu bývalo pre dotknuté obce zväčša významnou udalosťou. Niektoré spolu s obyvateľmi uvádzajú tento fakt medzi svoje hlavné zaujímavosti aj takmer po polstoročí. Napr. obec Zábiedovo

Záber z filmu Tisícročná včela

v okrese Tvrdošín je dodnes hrdá na nakrúcanie televíznych filmov **Živý bič** (1966) a **Rysavá jalovica** (1970) najmä v lokalite pri miestnej zvonici s kaplnkou v časti obce známej ako Hamričky. Dnes v nej zrejme nežije nikto, kto by si na nakrúcanie pamätal, avšak uvádza to aspoň obecná kronika a informačná brožúrka, ktorá celkom mení pohľad na nenápadnú, ale krásnu drobnú sakrálnu stavbu. Živý bič, ktorý nakrútili podľa námetu Mila Urbana, zachytáva pohľad na vojnu tak, ako ho nemáme možnosť vidieť a chápať v žiadnom inom diele. Rysavá jalovica je zase sfilmovanou poviedkou Martina Kukučína s nezabudnuteľným Adamom Krtom – Jozefom Kronerom v hlavnej úlohe. Zhodou okolností obidva filmy režíroval Martin Ťapák a v obidvoch získala jednu z hlavných úloh aj Viera Strníšková.

Každé takéto nakrúcanie vždy zanecháva v regióne a miestnych ľuďoch zážitky a neraz miesto nakrúcania a miestnych ľudí doslova spojí s filmovaním. Aj odľahlé regióny tak vnímali záujem filmárov a známych osobností ako niečo výnimočné, čo ich poznačilo na celý život. Tak ako v Sabinove nakrúcanie filmu **Obchod na Korze** (1965,

pozri str. 134), o ktorom dodnes rozpráva staršia generácia ako o životnom zážitku. Herci a komparzisti boli filmom ovplyvnení a ich rozprávanie dodnes zaujíma mladšie generácie. Podobne na tom bolo nakrúcanie seriálu a filmu Juraja Jakubiska **Pehavý Max a strašidlá** (1987) vo Vychylovke v Múzeu kysuckej dediny (pozri str. 95). O tejto udalosti vedela celá Bystrická dolina a niektorí mali tú česť postaviť sa pred kameru. Samozrejme, že pri sledovaní filmu, alebo jeho seriálovej podoby, dodnes niektorí Bystričania pozorne pozerajú, či nezazrú strýka, tetu, otca či starého otca.

U našich českých susedov je možné vnímať spájanie českej kinematografie s konkrétnymi miestami a ich návštevnosťou o niečo intenzívnejšie než u nás. Svedčia o tom niektoré filmové skupiny na facebooku. Také filmy sú totiž jedinou pamiatkou na starých rodičov v záberoch, kým dnes si video a fotografie urobí ktokoľvek takmer neobmedzene. Ak sa však vrátíme k tvorbe Juraja Jakubiska, v Bystrickej doline sa tiež nakrúcal pre miestnych významnejší film **Sedím na konári a je mi dobre** (1989, pozri str. 100). Nakrúcali ho v širšom okolí

Záber z filmu Pacho, hybský zbojník

Vychylovky a Riečnice, obce, ktorá zanikla pri výstavbe vodnej nádrže Nová Bystrica. Jeho zložitý príbeh s nádychom vojny a ľudských osudov má nezameniteľný Jakubiskov podpis. Aj napriek tomu sú však mená postáv, príroda a celá lokalita vyslovene miestne. Pred samotným zatopením Riečnice sa v asanovaných domoch nakrúcali aj scény vojnového seriálu **Povstalecká história** (1984), čo je však dodnes pre niektorých obyvateľov skôr negatívny zážitok (pozri str. 98).

Na miestach, ktoré sú dnes už žiaľ zatopené, sa nakrúcal aj film **Sladké hry minulého leta** (1969), ktorý označil Milan Lasica za najlepší film v akom kedy hral. Režisér tohto filmu bol Juraj Herz a exteriéry k filmu tvorili nádherné lužné lesy v okolí Dunaja pri zaniknutej osade Hrušov, ktorá sa v súčasnosti nachádza na dne Hrušovskej zdrže (súčasť Vodného diela Gabčíkovo). Príbeh mladej ženy a jej piatich nápadníkov podľa poviedky Guya de Maupassanta „zaujal“ aj komunistických cenzorov a na Slovensku sa niekoľko desaťročí nepremietal.

V rámci celkovej filmovej tvorby v ére samostatnosti Slovenska po roku 1990 možno niekoľko rozprávok a filmov považovať za významnejšie. Napríklad **Rivers of Babylon** (1998), film nakrúcaný na rôznych miestach Bratislavy, **Pokoj v duši** (2009) so scénami prevažne z Čierneho Balogu a Bratislavy, **Nedodržaný sľub** (2009) s tematikou holokaustu, pri ktorom boli využité priestory komárňanskej pevnosti a koncentračného tábora v Seredi. Výrazne bratislavský je film **Kandidát** (2013). Z najnovšej tvorby najviac divácky uspeli filmy ako **Učiteľka** (2016), **Čiara** (2017), **Únos** (2017), **Trhlina** (2018) alebo **Sviňa** (2020), ktoré ako tému využívajú politiku a problémy spoločnosti. Oproti minulosti dochádza k výraznému využívaniu exteriérov aj pre absenciu dobre vybavených filmových ateliérov.

Na jeseň v roku 2021 bol predstavený film **Správa** režiséra Petra Bebjaka s tematikou holokaustu. Adaptáciou románu Alfréda

Záber z filmu Sladké hry minulého leta

Weztlera Čo Dante nevidel rozpráva skutočný príbeh dvoch väzňov, ktorým sa podarilo utiecť z Osvienčimu a chcú odovzdať dôležité informácie o pravde v táboře smrti. Jeden z najnáročnejších filmových projektov posledných rokov, ktorý podľa medializovaných správ chcel podporiť aj herec Michael Douglas a bol nomimovaný na Oscara ako cudzojazyčný film, dal príležitosť mnohým hercom a veľkému počtu slovenských komparzistov s prísnyimi nárokmi na vzhľad. Pri obci Láb postavili rozsiahlu repliku koncentračného tábora, ktorého výstavba bola len dočasná. Už samotný pohyb v tomto areáli mal určitý psychologický vplyv na hercov, napriek bezpečnosti a slobode jednotlivých postáv. Ranná hmla, ktorá zahalovala do pochmúrneho svetla strážne veže a ostnaté ploty, mŕtve ticho a zdanlivo mŕtva krajina navôkol, už pre samotných hercov dotvárala atmosféru príznačnej scény. Je až neuveriteľné, aká rozsiahla stavba bola pre film vytvorená. Nebolo potrebné uzatvárať skutočné múzeá a pamätníky holokaustu. Nič z toho však už neexistuje. Filmová kulisa bola odstránená tak, ako je pri filme zvykom.

Slovensko a filmoví režiséři

Hoci Slovensko nemá v svetových filmových kuloároch takú popularitu ako Česká republika, aj tak sa môže pochváliť viacerými výraznými osobnosťami. V polovici 20. storočia patril k najvýznamnejším osobnostiam slovenského filmu **Paľo Bielik** (1910 – 1983). Do dejín kinematografie sa zapísal stvárnením Jánošíka vo filme z roku 1935. Sám neskôr režíroval prvý povojnový film s vojenskou tematikou *Vlčie diery* (1948), ktorý nakrúcali na Donovaloch a v Starých Horách pri skalách nad osadou Valentová. Jeho úspešnými filmami boli aj *Kapitán Dabáč* (1959), ďalšie stvárnenie Jánošíka (1963), *Majster kat* (1966) a iné.

Po roku 1960 prišlo vo vtedajšom Československu obdobie označované aj ako „zlatý vek“ československej kinematografie. Viacero filmových tvorcov sa do pamäti divákov zapísalo najmä pre svoju odvahu otvárať témy, ktoré provokovali režim a prinášali vyzývavé scény. Na filmovom plátne sa začali objavovať udalosti či témy, ktoré boli dovtedy v spoločnosti tabuizované. Nástupom normalizácie v 70. rokoch niektorí tvorcovia emigrovali alebo boli obmedzení vo svojom pôsobení. Z mnohých filmov sa stali tzv. trezorové.

Z množstva výborných slovenských režisérov si pripomeňme aspoň niektorých, ktorí písali dejiny filmu na Slovensku. K takýmto režisérom nesporne patril **Stanislav Barabáš** (1924 – 1994), ktorý sa preslávil najmä filmom *Pieseň o sivom holubovi* (1961) s tematikou SNP. Za televízny film *Krotká* (1967) získal medzinárodné uznanie. Po udalostiach v roku 1968 emigroval do zahraničia. Ďalší z radu „nesmrteľných“ bol **Elo Havetta** (1938 – 1975), spolužiak Juraja Jakubiska. Obidvoch považujú za experimentátorov v oblasti filmu. K jeho najvýznamnejším filmom patria *Slávnosť v botanickej záhrade* (1969) a *Lalie poľné* (1972). Po nich sa venoval viac televíznej tvorbe.

Stanislav Barabáš

Štefan Uher (1930 – 1993) sa najprv orientoval na dokumentárnu tvorbu a až neskôr presedlal na hraný film. Medzi tie najznámejšie patrí odvážny film *Slnko v sieti* (1962) či *Panna zázračnica* (1966). Nezbudnuteľný je dodnes jeho film *Pásla kone na betóne* (1982) na motívy poviedok Emílie Zimkovej, ktorá sa podieľala na scenári a sama si zahrála vo filme postavu Johany. Nakrúcal sa v dedinke Fintice, ako aj na niekoľkých miestach v Prešove či na stanici v Ostrave. Posledným filmom Štefana Uhra bol *Správca skanzenu* (1988) nakrúcaný v Múzeu oravskej dediny v Zuberci.

Dušan Hanák (1938), pedagóg, scenárista a oceňovaný režisér, svojou tvorbou často zostával v nemilosti bývalého režimu. Podobne ako mnohí iní. K jeho najznámejším dielam patrí nepochybne trezorový *322* (1969), ďalší trezorový *Ja milujem, ty miluješ* (1980), *Tichá radosť* (1985), *Súkromné životy* (1991) a dokument *Papierové hlavy* (1995).

Juraj Herz (1934 – 2018) patrí dodnes k mimoriadnym filmárskym osobnostiam. Vo filmových kuloároch sa o ňom hovorí aj ako obeti Spielbergovej krádeže slávnej scény väzňov v sprchách koncentračného tábora. Kým Spielbergov *Šindlerov zoznam* vznikol v roku 1993, Herzov film *Zastihla ma noc* v roku 1985. Scénu si však nemusel

vymýšľať, keďže ju zažil ako 10-ročný na vlastnej koži v koncentračnom tábore Ravensbrück. Tam prežil až do konca vojny. Film po dlhých rokoch nakrúcal priamo v pôvodných priestoroch. Juraj Herz má za sebou množstvo známych diel, napr. *Spaľovač mŕtvol* (1968), *Upír z Feratu* (1981), *Holky z porcelánu* (1974), *Holka na zabíj* (1975) alebo vojnový *Habermannov mlyn* (2010). Nezabudnuteľný bol aj ako herec vo filmoch *Pacho*, *hybský zbojník* (1975) alebo *Čo takhle dát si špenát* (1977).

Juraj Jakubisko (1938, pozri str. 146) je považovaný za najznámejšieho filmového režiséra zo Slovenska. Aj v pomerne vysokom veku je stále aktívny a v plnom pracovnom nasadení. Počas roka 2020 sa naplno venoval finalizačným prácam na pokračovaní slávnej *Perinbaby*. Od študentských čias po sebe zanecháva diela, ktoré sú súčasťou filmovej pedagogiky. Zaujal extravagantnosťou, nahotou a v mnohých smeroch originalitou. Jeho podpis na filmoch je nezameniteľný a rozpoznateľný. Z najznámejších filmov sú to určite *Nevera* po slovensky (1979), *Tisícročná včela* (1983), *Perinbaba* (1985), *Pehavý Max a strašidlá* (1987), *Sedím na konári a je mi dobre* (1989) či *Bathory* (2008). Pravidelne sa prezentuje v niekoľkoročných intervaloch veľkými,

Štefan Uher

prevažne koprodukčnými a nákladnými projektmi, ktoré najvýraznejšie zviditeľňujú slovenskú filmovú tvorbu aj v zahraničí.

Pred pádom socializmu sa objavilo niekoľko slovenských filmov, z ktorých snáď najviac zaujali filmy **Dušana Rapoša** (1953). V tomto období nakrútil divácky obľúbené filmy – *Fontána pre Zuzanu* (1985) alebo *Utekajme, už ide!* (1986). Jeho následná filmová tvorba v ére samostatnosti pozostávala z množstva tzv. nízkonákladových filmov, koprodukčných projektov a len z malého počtu komerčne úspešných filmov.

Elo Havetta

Dušan Rapoš

